

Anto Prgomet

Blaubeuren, Njemačka

UDK 371.4Trapp

Primljeno: 2008. godine

Pregledni članak

PEDAGOGIJSKI SUSTAV ERNSTA CHRISTIANA TRAPPA – PRILOG RAZVOJU ZNANOSTI O ODGOJU

Svaki kasniji pedagog ne bi možda ni više ni bolje vidio,
da nije imao prethodnika na čijim ramenima stoji.

(Trapp)

Godine 1780. Trapp je u svom djelu Versuch einer Pädagogik priložio pedagoškoj javnosti prvi sustav pedagogije. To mu je, njegovo glavno, djelo donijelo naslov sistematičara filantrop-skog pokreta. Pedagogijska historiografija složna je u tomu da je Trapp svojim djelom nedvoj-beno pridonio daljnjem razvoju pedagogije. Vidi ga se i kao preteču Herbartu. Rad istodobno pokazuje gdje leži Trappov trajni doprinos razvoju znanosti o odgoju.

Ključne riječi: Trapp, Ernst Christian

pedagozi, pedagogijski sustavi, povijest pedagogije

1. Uvod: pionirsko obilježje Trappova djela i djelovanja

„Čovjek kojemu su na temelju njegovih sposobnosti i njegova znanja otvorene mnoge mogućnosti (...) i koji je unatoč tomu, samo zbog idealnog značenja škole i zbog uvjerenja da kao učitelj može djelovati na mladež, izabrao učiteljski poziv, znajući da pritom uzima na se materijalnu oskudicu i tisuću drugih poteškoća, takav čovjek sigurno zaslužuje da ga javnost bolje upozna“ (Ehlers, 1777., 41).

Martin Ehlers (1732. – 1800.), prosvjetitelj i pedagogijski spisatelj, ovim je riječima punim oduševljenja, u svojoj recenziji Trappova djela *Unterredungen mit der Jugend* (Razgovori s mladeži), izdanog 1775. godine, vrjednovao Trappa kao autora tog djela i njegovu djelatnost kao učitelja. Utemeljenost ovih Ehlersovih riječi potvrdit će kako poznavatelji ondašnjih školskih prilika tako i poznavatelji Trappa. Ehlers je upravo jedan od njih. I sam već godinama djeluje kao učitelj. Učiteljski stalež još ne postoji, specifično učiteljske izobrazbe nema. U školu se, izuzev onih malobrojnih što ih ideali odvođe u nju, kao učitelj ide samo iz nužde i ostaje u njoj dok se ne ukaže povoljnija prilika što će omogućiti materijalnu oskrbljenost i dostojniji život. Trappa je Ehlers doživio već kao učenika koji je za samo četiri godine provedene kod njega na

gimnaziji stekao i naučio više nego što su njegovi vršnjaci naučili za deset godina. Nakon gimnazije Trapp studira u elitnom Filološkom seminaru sveučilišta u Göttingenu kod čuvenog klasičnog filologa Chr. G. Heynea (1729. – 1812.), čime su mu bile otvorene mogućnosti u crkvenoj odnosno državnoj službi. Ali Trapp odlazi na sveučilište s već čvrstom namjerom postati učitelj, zbog čega ga Heyne, kojemu ga je Ehlers bio preporučio, u seminar prihvaća ne samo s oduševljenjem nego i, imajući pred očima učiteljsku stvarnost, prije svega sa sažaljenjem (usp. Fritzsche, 1900., 2-7).

U doba tiskanja ove Ehlersove recenzije Trappu su tek 32 godine, a pet je godina već gimnazijski rektor. Svojim prvim, 1773. godine objavljenim spisom *O obvezi učitelja da prilagode nastavu potrebama i zahtjevima doba* Trapp se već bio predstavio pedagoškoj javnosti, svojim drugim, 1775. godine objavljenim, ovdje već navedenim djelom stekao je sebi mjesto među njemačkim pedagoškim spisateljima. Vrijednost ovog djela Trappu su priznali jednako tako i njegovi pedagoški protivnici.

Mnogo više razloga da Trappa „bolje upozna“, pedagoška je javnost svakako imala i ima u njegovoj djelatnosti i djelu što su nakon toga uslijedili. Oni nose zacijelo pionirsko obilježje. Već ovaj dio njegove, ovdje natuknute biografije ima pionirsko obilježje. Za razliku od njegovih prethodnika i suvremenika Trappova se biografija naime po prvi put ne predstavlja po obrascu „teolog – kućni učitelj – župnik – pedagog“, nego on svoju učiteljsku i odgojnu djelatnost od početka poima kao poziv, profesiju (Herrmann, 1991., 151).

U ovoj je pripomeni na prvi pogled sadržana neznatna, u najboljem slučaju subjektivno relevantna dimenzija, ona međutim kaže znatno više. Trappova biografija pokazatelj nam je zaokreta što ga Trapp inicira i personificira u području pedagogije i/odnosno u samopoimanju učitelja odnosno pedagoga.

Godine 1777. Trapp odlazi na mjesto učitelja u filantropin u Dessau što ga je J. B. Basedow (1724. – 1790.) 1774. godine bio utemeljio. Svojim planom ondje mu povjerene reorganizacije nastave Trapp ulazi u povijest kao „autor prve prave teorije nastavnog plana i programa (Lehrplantheorie)“ u povijesti školstva uopće (Dolch, 1959., 312-318; Peterßen, 2001., 746).

Godine 1779. na sveučilištu u Halleu utemeljuje se katedra za pedagogiju, prva u Njemačkoj. Iste godine Trapp postaje profesorom pedagogije na toj novoutemeljenoj katedri i ulazi u povijest pedagogije kao njezin prvi profesor u Njemačkoj. Godinu dana kasnije on je pedagoškoj javnosti u svom glavnom djelu *Versuch einer Pädagogik (Pokušaj pedagogije; postoji prijevod naslova i kao Ogled o pedagogiji)* priložio pedagogijski sustav. Pedagogijska ga historiografija kvalificira kao prvi sustav pedagogije. Trapp slovi kao preteča Herbartu, ne samo gledom na usustavljanje odnosno poznavanje pedagogije, nego i, primjerice, svojim razmatranjima o odgojnoj nastavi, premda on taj pojam eksplicitno ne koristi. Trappu je njegovo djelo donijelo ne samo naziv sistematičara filantropskog pokreta, ono mu je svakako osiguralo i mjesto u povijesti pedagogije. Pojam „pedagogijskog stoljeća“ nije nam stran. Koliko nam je međutim razvidno da pedagogijsko stoljeće takvim čini upravo reformska pedagogija filantropskog pokreta? A njegov sistematičar i teoretičar upravo je Trapp. „Empirijski orijentirana pedagogija“ (Krüger) što je, pojavljujući se u različitim nijansama, obo-

gatila znanost o odgoju, ima upravo u Trappu svoga preteču (usp. Krüger, 1999., 37-56). Sukladno tomu, Trapp i njegov pedagogijski doprinos tema su u pedagogijskoj literaturi. U hrvatskoj pedagogijskoj literaturi, međutim, Trapp i njegova pedagogija nisu prisutni. Štoviše, on se ne spominje ni u onim tematskim kontekstima u kojima su njegovo ime i spomen njegova pedagogijskog doprinosa nezaobilazni. Ovaj se prilog razumije kao odgovor na taj konstatirani deficit.

Ukazivanje na pedagogijsku historiografiju znači ovdje ponajprije pronaći kako ona prosuđuje Trappov pedagogijski sustav, odnosno što u njemu vidi kao doprinos razvoju pedagogije. To implicira svakako i pitanje kako je Trappovo doba prihvatilo njegovu pedagogiju. Svojim pedagoškim djelom Trapp prvenstveno odgovara na potrebe i zahtjeve vlastitoga doba. A očito je upravo taj aspekt u prosudbi Trappa u stoljeću što je nakon njega slijedilo ostao očito zapostavljen. Unatoč toj razumljivoj kontekstualnoj omeđenosti refleksijom vlastitoga doba, pitati je nazire li se, i ako je odgovor potvrđan, gdje se u njegovu djelu ocrtava stalni doprinos odgojnoj znanosti.

2. Trappov *Versuch einer Pädagogik*

Trappova želja da kao učitelj djeluje u filantropinu u Dessauu ostvarila se 1777. godine. Situacija u filantropinu, međutim, što je on u njemu zatječe bila je u suprotnosti s onim početnim oduševljenjem i dobrim glasom što ga je filantropin bio stekao neposredno nakon svog utemeljenja. Previše je bilo nesklada u učiteljskom kolegiju da bi Trapp u njemu mogao živjeti i raditi (usp. Herrmann, 1777., 421-425). U Dessauu ga zatječe imenovanje prvim profesorom pedagogije na novoutemeljenoj katedri za pedagogiju na sveučilištu u Halleu. Ministrov poziv u Halle Trappu je bio dostatan i dobrodošao razlog da ode iz Dessaua, ali, kako će to doživjeti, ni u Halleu ga nisu očekivale bolje okolnosti (usp. Herrmann, 1777., 424-428). U svom odlasku iz Dessaua Trapp je međutim – saznajemo iz njegova pisma njegovu filantropskom prijatelju Johannu Stuveu – prije svega vidio mogućnost bavljenja znanstvenim radom: „Što me kod te promjene (tj. predstojećeg odlaska u Halle) ponajviše raduje, jest što ću sad imati prigode i vremena iz svoje dosadašnje prakse izvući teoriju, ili štoviše već abstrahiranu urediti i popraviti (...)“ (cit. prema: Herrmann, 1777., 425).

Trappovo relativno kratko sveučilišno djelovanje u Halleu (1779. – 1783.) pedagogijska je historiografija paušalno prosudila kao neuspješno. Sve ako bi se i dalo naći pokazatelja koji govore u prilog takvim tvrdnjama (time još uvijek nije ništa rečeno o tome gdje su ležali razlozi neuspješnosti), to se za njegovo djelovanje u istom razdoblju, pogledom na spisateljsko-pedagogijski, teoretski rad, ne može tvrditi. Naprotiv, upravo mu je taj period njegova djelovanja u tom pogledu najznačajniji. Već godinu dana nakon dolaska u Halle, 1780. godine dakle, Trapp je pedagošku javnost i pedagogiju uopće obdario i obogatio svojim glavnim djelom pod naslovom *Versuch einer Pädagogik*.

Trappov *Pokušaj pedagogije* (služimo se izdanjem tog djela iz 1913. godine) obuhvaća uvodni dio, dva „odsjeka“ i kratku zaključnu pripomenu. Uvodni dio čine tri

„prethodne pripomene“: „o potrebi odgoja“, „o potrebi odgojnog umijeća“ i „o potrebi javne skrbi za odgoj“. Tema „prvog odsjeka“, glavnog dijela Trappove pedagogije je „odgoj uopće“. Teme što ih Trapp u tom dijelu obrađuje naznačene su već u naslovima sljedećih šest poglavlja od kojih se taj prvi odsjek sastoji: „o općem i posebnom zadovoljstvu (Glückseligkeit) kao svrsi svakog odgoja“, „o vrelima spoznaje odgojnih pravila: ljudska narav i društvo“, „o nastavi“, „o jezicima“, „o moralnom odgoju“ i „o zdravlju“. Tema drugog, znatno kraćeg „odsjeka“ su „posebne vrste odgoja“. U dva njezina poglavlja Trapp razvija svoj koncept učiteljske izobrazbe i odgoja odnosno nastave u internatima.

U redosljedu poglavlja ocrtava se slijed Trappove pedagogijske misli: Trapp polazi od općeg uvjerenja o potrebi odgoja. Pritom mu je dostatno ukazati na brojne mislioe i pedagoge iz davne i novije prošlosti kao i brojne suvremenike koji su uvjerljivo potkrijepili svoje uvjerenje o nužnosti odgoja. Kome njihov autoritet – nastavlja Trapp – nije dostatan i traži dokaze uvjerenju o nužnosti odgoja, naći će ih u čovjekovoj naravi. U njemu su sposobnosti (sklonosti) koje su na dobrobit njemu, a time i ljudskoj zajednici, ali tek kad ih se razvije. Njihov je razvoj, međutim, moguć samo putem odgoja. Pod „odgojem“ (Erziehung) ovdje se podrazumijeva kako odgoj tako i nastava odnosno obrazovanje (usp. 1913., 6). Nužnost i vrijednost odgoja za pojedinca znači istodobno njegovu potrebu za dobrobit društva u cjelini.

U nužnosti odgoja ogleda se njegova važnost. „Važnijeg posla“ od njega ne može biti, budući da je odgoj, „kad ga se obavlja posvuda i posvuda na pravi način“ izvor zadovoljstva i sreće (Glückseligkeit) pojedinca i društva u cjelini (7). Ono što je važno treba raditi savjesno. Ovdje to konkretno znači da se za odgojni posao treba „dolično“ pripremiti. Priprava podrazumijeva svakako studij čovjekove naravi „jer čovjekovu narav treba prvo upoznati prije negoli se čovjeka može odgajati“ (7-8). Zahtjev savjesnosti u odgojnom poslu podrazumijeva ne samo odgovarajuću pripravu za njega nego pretpostavlja također da se odgajatelji i učitelji mogu posvetiti isključivo svom odgajateljskom i učiteljskom zanimanju. Zadaća je države da stvori uvjete za to. Odgoj treba postati predmetom javne skrbi. Jednom riječju: „Odgojem se, kao vlastitim umijećem (znanosću), moraju baviti njegovi vlastiti ljudi“. Ne dođe li do toga, stari će problem i dalje ostati, naime „odgaja se tako da se glavna svrha odgoja posve promašuje“ (8).

Pojam odgoja Trapp razmatra u nastavku, u glavnom dijelu svoje pedagogije. Trapp definira odgoj kao „oblikovanje (Bildung) čovjeka za zadovoljstvo (Glückseligkeit)“ (15). „Glückseligkeit“ kao „krajnja svrha sveg odgoja“ pobliže se određuje kao „stanje ugodnosti“ odnosno kao „krajnji cilj svih ljudskih želja, nada i nastojanja“ (15-16). Krajnja svrha odgoja je dakle „promicanje zadovoljstva“ (17), odnosno odgojem se treba pojedincu „pomoći da stekne onoliko zadovoljstva (sreće) koliko mu je moguće i potrebno“ (21). Drugim riječima, odgajatelj odnosno učitelj „ne treba gledati samo na ono što čovjek može postati temeljem svoje naravi, nego isto tako što on, s obzirom na društvo za koje je određen, treba postati“ (22). Ljudska narav i društvene potrebe i okolnosti postavljaju okvir razvoju (Bildung) pojedinca, ljudska narav i društvo odgajatelju / učitelju odnosno pedagogu istodobno su izvori iz kojih treba izvlačiti odgojna pravila (22-23). Nakon što je definirao pojam odgoja i skicirao njegovu svrhu,

Trapp se u nastavku, u istoimenom poglavlju, koncentrira na „izvore spoznaje odgojnih pravila: ljudsku narav i društvo“ i „odgojna pravila što se iz njih daju izvući“ (23-155). Pritom težište istraživanja leži na ljudskoj naravi. Istraživački put što ga Trapp zagovara, razvija i slijedi čini uz iskustvo prije svega sustav „antropoloških“ odnosno „pedagoških opažanja“ (usp. 33-34). „Čini mi se – sažima Trapp svoju analizu – da iz sveg što je do sada rečeno o ljudskoj naravi i društvu proizlazi da se sva odgojna pravila što su iz njih izvedena kao i ona što su još izvodiva daju svesti na sljedeća četiri glavna dijela: 1. dati (pružiti) aktivnosti slobodan prostor i svrhovit povod (poticaj); 2. spriječiti; 3. privikavati; 4. poučavati“. Njih se („ta četiri glavna pravila“ odnosno „ta četiri glavna dijela odgoja“) u odgojnoj odnosno nastavnoj praksi treba uvijek istodobno primjenjivati (151). Na ovo tematski i opsežno središnje poglavlje nastavljaju se poglavlja o nastavi, jezicima, moralnom odgoju i o zdravlju (155-218).

„O posebnim vrstama odgoja“, o učiteljskoj izobrazbi i odgoju u domovima Trapp raspravlja u „drugom odsjeku“ svoje pedagogije (219-245).

3. Trappov pedagogijski sustav i njegov doprinos razvoju pedagogije – sud pedagogijske historiografije

Koncem 1779. godine dessauški je filantropski časopis *Philanthropisches Journal für die Erzieher und das Publikum* pedagoškoj javnosti bio svratio pozornost na skori izlazak Trappova glavnog djela pod naslovom *Versuch einer Pädagogik*. Uvjerenje uredništva časopisa kako će ova knjiga „tako važna sadržaja“ imati ne samo znatno mjesto među publikacijama 18. stoljeća, nego će i mnoge napise učiniti nepotrebnim (1779./80., 1. St., 62-68), u potpunosti su potvrdile i recenzije Trappova djela što su nakon njegova izdanja 1780. godine uslijedile u vodećim pedagogijskim časopisima.

Trapp je, jednodušan je sud recenzenata, u svom *Pokušaju* priložio „prvi pravi sustav pedagogije“. Sustavi što su ovom prethodili „u stvari su više agregati (nakupine) (...) negoli pravi sustavi“ (Die neuesten Erziehungsbegebenheiten mit practischen Anmerkungen auf das Jahr 1781, 1781., 326, 316). Trappov pedagogijski sustav, međutim, „počiva na psihološkim načelima, izgrađen kao ni jedan od sustava što smo ih do sada dobili ako se gleda na načela i njihov opširan prikaz i iz toga neposredno izvedene upute i pravila“. Trappova pedagogija, odnosno u njoj razrađena odgojna i nastavna načela uvjerljiva su i sprovediva tim više što je u njih utkano autorovo dugogodišnje odgojno i školsko-praktično iskustvo, čime se razlikuje od pojedinih suvremenika, primjerice filantropa Basedowa ili Bahrda, reformsko-pedagoški nacrti koji nažalost nemaju tu praktično-iskustvenu pozadinu (Archiv für die ausübende Erziehungskunst, 1781., 212-213). Trappova pedagogija, facit je recenzenata, plodonosna je lektira svim pedagoški zainteresiranim čitateljima, posebno učiteljima. Njezin studij međutim pretpostavlja upućenost u antropologiju odnosno psihologiju (usp. Die neuesten Erziehungsbegebenheiten..., 322-323).

Od početka 19. stoljeća, usporedo sa završetkom filantropskog pokreta, nehumanizam postaje u Njemačkoj dominantnim smjerom. U njegovoj obrazovnoj koncepciji nije bilo mjesta reformsko-pedagoškim stavovima iz prethodnog, 18. stoljeća (usp.

Herrmann, 1991., 156-158). Zbog svojih, očito ne u kontekstu prosuđivanih stavova prema učenju klasičnih jezika, Trapp je bio predmetom kritike od strane (filološkom) neohumanizmu privrženih autora. Theodor Fritzscha, autor radova o Trappu s početka 20. stoljeća, pregnantno je opisao stav 19., neohumanističkog stoljeća prema Trappu i njegovoj pedagogiji: „Ni s jednim se zastupnikom njemačkog prosvjetiteljstva povijest nije tako zlo poigrala kao s Ernstom Christianom Trappom, prvim i posljednim redovitim profesorom pedagogije u Pruskoj, najdosljednijim i najjasnijim filantropističkim spisateljem“. U velikoj karikaturi jednostrane predaje o njemu se tijekom gotovo cijelog stoljeća ne objavljuje skoro ništa osim naziva „gruboga protivnika klasičnih studija“. Trapp je bio žrtveni jarac filantropizma.” (1913., V).

Od konca 19. stoljeća u pedagogijskoj je literaturi (ponovo) prisutno zanimanje za Trappa i njegovu pedagogiju. Radovi objavljeni koncem 19. odnosno početkom 20. stoljeća odlikuju se, za razliku od onih iz razdoblja neohumanizma, novim, problematici primjerenim pristupom pri prosudbi Trappova pedagogijskog sustava i njegova doprinosa razvoju pedagogije. Od relativno brojnih publikacija iz tog doba dostatno je ograničiti se na već spomenutog autora Fritzscha, budući da se njegova prosudba opravdano može držati reprezentativnom za prosudbe u publikacijama u naznačenom razdoblju (usp. Prgomet, 2008., 105-106).

U svojoj, 1900. godine objavljenoj studiji Trappova života i nauka (*Ernst Christian Trapp. Sein Leben und seine Lehre*), Fritzscha ovako prosuđuje Trappov pedagogijski sustav i njegovo značenje za razvoj pedagogije:

„*Versuch einer Pädagogik* uobičajeno se naziva sustavom pedagogije a njegova autora sistematičarom filantropskog pokreta. Ali *Pokušaj* nije sustav u uobičajenom smislu riječi, nije dakle uređena cjelina znanstvenih spoznaja u kojoj su svi pojmovi izvedeni iz jednoga ili iz nekoliko najviših načela“. Već sam „vanjski slijed“ (raščlamba) uopće ne udovoljava znanstvenim zahtjevima svojstvenim jednom sustavu. Tako je, primjerice, uopće nerazumljiv redoslijed poglavlja u prvom odsjeku Trappove pedagogije. Jednom rječju, knjigu se nikako ne može označiti kao „cjelinu uređenu po logičkim zakonima“. Ti nedostaci u Trappovu sustavu, međutim, koliko god oni bili veliki, ne dovode u pitanje njegov doprinos razvoju pedagogije. On je očigledan već u činjenici da je Trapp odgoj i nastavu u svom djelu učinio „predmetom znanstvenog istraživanja“. Ako se Herbarta drži utemeljiteljem znanstvene pedagogije, onda se ni Trappa kao njegova preteču ne smije zanemariti (41-44, 182-183; 1913., XII).

U drugoj polovini 20. stoljeća ponovno je oživjelo zanimanje za povijest pedagogije, a time svakako i za Trappa i njegovu pedagogiju (usp. Fuchs, 1985., 2, bilj. 1). Herrmann (1977.) podvlači Trappov doprinos temeljem usporedbe njegova *Pokušaja pedagogije* s djelom *Lehrbuch der Erziehungskunst zum Gebrauch für christliche Eltern und künftige Jugendlehrer* autora Friedricha Samuela Bocka izdanog iste godine. Ako se – sažima Herrmann – Trappov *Versuch einer Pädagogik* usporedi s tim djelom autora Bocka, „onda će se primijetiti Trappovo dostignuće, (koje se sastoji u tome) da on nije nanovo aranžirao samo zbirku odgojnih i nastavnih uputa za vlastiti studij i samoobrazovanje roditelja i kućnih učitelja, nego da je kao prvi stvarno koncipirao sustavnu pedagogiju.“ (1977., 434).

Trappov prilog osamostaljivanju pedagogije König i Zedler konkretiziraju pripomenom kako se Trapp u svom glavnom djelu „okreće protiv teološkog utemeljenja pedagogije i umjesto toga zahtijeva da se ona, uz oslonac na prirodne znanosti, zasnjuje na opažanju i iskustvu” (2001., 37).

U svojoj prosudbi Trappova *Pokušaja* Lochner (1963.) se kritički osvrće na Fritzschova sud o sustavnosti Trappova pedagogijskog sustava. Svojom tvrdnjom kako se o Trappovu djelu ne može govoriti kao o „sustavu u uobičajenom smislu riječi“, dakle kao o „uređenoj cjelini znanstvenih spoznaja u kojoj su svi pojmovi izvedeni iz jednoga ili iz nekoliko najviših načela“, Fritzsche je pokazao – tako Lochner – da nije razumio stvarne Trappove namjere. „Ta Trapp, kaže li on to izričito ili ne, zapravo ne teži za spekulativnim sustavom pedagogije, on se ne kreće samo na deduktivnom putu, on hoće empiriju, utemeljenje putem izvedbe pravila iz promatranih iskustvenih činjenica“. U svom je glavnom djelu Trapp priložio „do u tančine istinski nauk o odgoju“. „U njemu je, a ne samo u Niemeyeru, odgojna mudrost 18. stoljeća doživjela svoj vrhunac“ (86).

Trappovo pravo značenje Lochner vidi i/odnosno sažima u sljedećim točkama (87):

- zbog svoje važnosti i poteškoće odgajanje traži stručnu pripremu. Ona međutim pretpostavlja da se odgojno područje istražuje;
- stvarna poboljšanja u odgoju ne mogu se očekivati od učitelja (praktičnih odgojitelja). Zato su potrebni neovisni stručnjaci koji bi se posvetili isključivo istraživačkoj djelatnosti. „To znači, potreban je razvoj odgojnoznanstvenog istraživanja“. [Lochner navodi Trappovu tvrdnju prema kojoj se od učitelja ne može očekivati poboljšanje odgoja i nastave (82, 87); propušta, međutim, pripomenuti da Trapp pritom ima u vidu učitelje svog doba. Ključni razlog zbog kojeg im osporava mogućnost doprinosa poboljšanju odgoja i nastave Trapp vidi u njihovoj neosposobljenosti za učiteljski posao (1913., 10-12). Kao odgovor na učiteljsku / školsku stvarnost svoga doba Trapp u istom djelu nudi vlastiti koncept učiteljske izobrazbe (220-235). Trappovo poimanje učitelja implicira zacijelo i njegovu zadaću rada na poboljšanju odgoja i nastave];
- „sigurno je ponajprije i prije svega potrebno empirijsko-psihološko utemeljenje, ali ono prelazi u empirijsko-antropološku zadaću. Osobnost (posebno mladog) čovjeka i društvenost moraju se istraživati da se može doći do izvodbe pravila za odgojni nauk“.

Svoj sud o Trappu Lochner precizira u tom smislu što pripominje da Trapp nema u vidu odgojnoznanstveno istraživanje kao takvo, dakle ne „izgradnju ‚čiste‘ odgojne znanosti“, nego istraživanje u službi odgojne prakse (1963., 87).

4. Zaključna razmatranja

Prethodno poglavlje pokazuje kako se literatura o Trappu težišno koncentrira na pitanje sustavnosti njegova pedagogijskog sustava priložena u glavnom mu djelu, kao i

na pitanje njegova doprinosa daljnjem razvoju pedagogije. Sud pedagogijske literature u biti je pozitivan: vrjednuje se Trappov pionirski pokušaj usustavljenja i poznanstvljenja pedagogije, ne štedeći pritom u nabranju deficita njegova sustava. *Versuch einer Pädagogik* njegovu je autoru osiguralo neosporno mjesto u povijesti pedagogije.

Poglavlje o vrjednovanju Trappova pedagogijskog sustava u pedagogijskoj literaturi zaključili smo Lochnerovom prosudbom Trappova pedagogijskog sustava i skiciranjem značenja njegove pedagogije. Svojom tvrdnjom o tome kakav pedagogijski sustav Trapp hoće odnosno što on ne namjerava, Lochner je odgovorio na Fritzschovu tvrdnju o nesustavnosti odnosno neutemeljenosti Trappova pedagogijskog sustava. Lochnerova analiza međutim, držimo, nije odgovor samo na Fritzschovu kritiku Trappova sustava; Lochnerova prosudba odgovor je i na kritike ostalih autora što se sadržajno podudaraju s prosudbom autora Fritzscha. U tom smislu Lochnerova prosudba ima obilježje zaključne pripomene, zbog čega smo ga i donijeli naposljetku u prikazu Trappove pedagogije u pedagogijskoj literaturi. Pripomenimo ovdje da je Rudolf Lochner (1895. – 1978.) zastupnik empirijske pedagogije, među pretečama koje stoji upravo i Trapp. Vjerojatno u tom kontekstu treba i vrjednovati to što Lochner Trappa naziva „genijalnim pretečom 20. stoljeća“ (1963., 85-86). Kao empirijski pedagog Lochner je svakako (bio) Trappu bliži od ovdje navedenih autora (!).

U literaturi o Trappu, pokazalo se to u prethodnm poglavlju, kao jedan od deficita tematizira se necjelovitost Trappova pedagogijskog sustava. Lochner je s pravom ukazao na to da Trapp ne namjerava razviti spekulativni sustav pedagogije kako ga pojedini autori - primjerice Fritzsche - očigledno imaju u vidu, nego da nastoji utemeljiti pedagogiju „putem izvedbe pravila iz promatranih iskustvenih činjenica“ (1963., 86). Na te pripomene o necjelovitosti Trappova sustava želimo odgovoriti, a time i upotpuniti Lochnerov odgovor na tu kritiku, Trappovim razmatranjem. U svom *Pokušaju* Trapp naime izričito tematizira pitanje mogućnosti cjelovitosti pedagogijskog sustava.

Potreba odgojnog odnosno pedagogijskog sustava Trappu je nedvojben; jednako tako, međutim, jasno mu je kako „cjelokupan sustav pedagogije“ nije moguć (1913., 34, 33). Razlozi zbog kojih se u odgojno-pedagoškom području uopće još uvijek „daleko zaostalo“ leže u još uvijek neznanstvenom pristupu toj materiji (33), razlozi necjelovitosti pedagogijskog sustava leže „u naravi stvari“:

„Naime, kad bismo imali primjeren broj pravilno provedenih pedagoških opažanja i pouzdanih iskustava, mogli bismo (na)pisati ispravan i cjelokupan sustav pedagogije, kakva dosad nema niti ga može biti; (...). Ali kad je broj promatranja što ih je potrebno provesti (obaviti), i na tome temeljenih iskustava, potpun? To je u odgojnom umijeću jednako malo moguće odrediti kao i u bilo kojoj drugoj znanosti i umjetnosti, ili određenje kazano: broj neće nikad biti potpun. Dok bude svijeta, za liječnika i za pedagoga uvijek će nešto preostati za promatrati, za primijetiti, a riznica iskustava u ovim dvama znanostima, koje su veoma analogne, zbog čega ih ovdje zajedno i navodim, a da poneke druge ne isključujem, može beskonačno rasti i povećavati se“ (33-34).

Usustavljenje pedagogije je dakle moguće, ali nema sustava „koji ne bi imao svoje propuste i nedostatke, makar oni i ne bili odmah vidljivi“. Unatoč nemogućnosti cjelovitosti pedagogijskog sustava, bilo bi „po naravi stvari nemoguće“ ne raditi na usustavljenju pedagogije, tim više „što se prema određenom planu mora raditi“ (34).

Sažmimo: Ovaj nam Trappov citat jasno potvrđuje ono što smo u prethodnom poglavlju već susreli kod skiciranih autora, naime da Trapp svoju pedagogiju utemeljuje na opažanjima i iskustvu. Sam će Trapp, u nastavku svoga djela, u kontekstu izlaganja o opažanjima podvući kako se sva njegova pedagogija temelji na opažanjima (42). U istom citatu Trapp pobliže određuje obilježje opažanja i iskustva pripomenom o njihovoj neograničenosti. To znači, dakle, da razlozi necjelovitosti Trappova pedagogijskog sustava odnosno razlozi zbog kojih takav „cjelokupan sustav pedagogije“ uopće nije moguć, leže u utemeljenju što ga Trapp uzima za svoju pedagogiju. Još jednom, necjelovitost pedagogijskog sustava što je pojedini autori kao deficit kod Trappa konstatiraju, u stvari je nužna, dosljedna posljedica Trappova pristupa pedagogiji odnosno izbora puta njezina utemeljenja. Drugim riječima, (Trappov) pedagogijski sustav nije punktualni konstrukt, nego ima u bitnom obilježje kontinuiranog procesa (usp. 33-34; Prgomet, 2008., 107-109; Fuchs, 1985., 139-145).

Znakovito, i u ovom kontekstu razumljivo je da Trapp o svom pedagogijskom sustavu govori kao o „nepotpunom nacrtu“ odnosno o „nacrtu pedagogije“ (1913., 222, 246). U zaključnoj pripomeni svojega *Versuch einer Pädagogik* on kao da to pojašnjava kad pripominje kako je u svom djelu „dosta pisao o stvari koja ne postoji i koje još dugo neće biti budući još dugo ne može biti“. To će biti razumljivo svakom onom koji sebi dozove u pamet „koliko je toga potrebno da to mogne biti“ (245-246). Njegovo izdanje daje se razumjeti kao odgovor na konstatirane deficite u odgojnoj odnosno pedagoškoj refleksiji (gdje je nje uopće bilo) svojega doba, odnosno na ondašnju odgojnu i nastavnu praksu (usp. 33). Neposredni kontekst njegovu izdanju bila je Trappova sveučilišna djelatnost u Halleu (usp. Prgomet, 2006.).

Ključni deficit u odgojnom i nastavnom području svojega doba Trapp vidi upravo u tome da se pedagoško područje ne tretira kao (zasebno) znanstveno područje, da se njime bave nekvalificirani ljudi te da njihov pristup pitanjima odgoja i nastave nema u sebi znanstveno obilježje (usp. 1913., 7-14, 33). Stoga je primjereno, a u kontekstu pitanja doprinosa Trappove pedagogije njezinom daljnjem razvoju svakako, pitati u čemu se Trappov pristup razlikuje od onog što je, po njegovu sudu, obilježavao odgojno-nastavnu refleksiju i praksu njegova doba. Drugim riječima, gdje je mjesto njegove pedagogije u perspektivi njezina razvoja kao znanosti? Odgovor je moguć tek ako je pobliže određeno što obilježava znanstveni pristup u pedagogiji. Takvo pobliže određenje nudi nam Dietrich (1990.) svojim – nazovimo ga – „trouptupnjivim modelom“ razvoja pedagogije. On naime u razvoju pedagogije od „nereflektiranog odgajateljskog djelovanja“ do znanosti razlikuje tri stupnja „stvaranja pedagogijske teorije“. Prvi stupanj karakterizira znanje o odgoju što se u svakodnevnoj odgojnoj praksi koristi, a da se o njemu posebice ne reflektira. Takvo praktično odgojno znanje ima svoje izvore u tradiciji i osobnom iskustvu. Sljedeći stupanj u oblikovanju teorije dostignut je onda, „kad se opažanja i iskustva drugih prime na znanje, kad se o tome raspravlja, kad ih se

skuplja, vrjednuje, uspoređuje, uređuje i zapisuje“. Tipični pojavni oblici na ovoj razini su publiciranje odgojnih priručnika i savjetnika namijenjenih roditeljima, odgajateljima i učiteljima.

O znanstvenom pristupu, međutim, može se govoriti tek na trećem stupnju, ondje naime gdje se „zatečene pojave ili činjenice istražuju temeljito i sustavno“ (14-20; Prgomet, 2008., 102-103). Svaki studijski susret s Trappovim *Versuch einer Pädagogik* uvjerit će u temeljitost i sustavnost kojom Trapp pristupa pitanjima odgoja i nastave. Ponovimo kako je već Fritzscht Trappov doprinos vidio upravo i u tome da su u Trappovu glavnom djelu odgoj i nastava postali predmetom znanstvenog istraživanja (1900., 182-183). Fuchs (1985.) je temeljem odgovarajućih navoda iz Trappova glavnog djela izvukao metodološki put što ga ovaj zastupa. Čine ga „potpuno obuhvaćanje (shvaćanje)“ pojava ili problema, njihov „točan opis“ i „odatle izvučena pravila“ (140). Nado-punimo ovo pripomenom kako Trapp, da bi upoznao djetetovu narav što mu služi kao izvor odgojnih i nastavnih pravila, razvija cjelovit sustav „pedagoških opažanja“. On se suvremenici pojavio opravdanim i korisnim, ali očito i tako opsežnim i sustavnim da su dvojili u mogućnost njegove primjene (usp. Archiv für die ausübende Erziehungskunst, 1781., 225-226; Allgemeine Bibliothek des Schul- und Erziehungswesens in Deutschland, 1781., 390-399).

Ovaj prilog omogućuje ne samo određeni uvid u Trappov pedagogijski sustav, on također pokazuje kako je Trappov doprinos razvoju znanosti o odgoju nedvojben. Time on uvjerljivo pokazuje da izostavljanje Trappa i njegova doprinosa u odgovarajućim pregledima znači preskočiti jednu kariku u lancu razvoja pedagogije kao sveučilišne i znanstvene discipline.

Ovdje, na koncu, ponovno postaviti pitanje njegova značenja odnosno doprinosa razvoju odgojne znanosti izgleda stoga, barem na prvi pogled, suvišnim i daje može-bitno povod dojmu dvojbe u uvjerljivost onog što je u radu već razmatrano i ustvrđeno. Unatoč tomu, mi ćemo ga za kraj još jednom postaviti i pokušati odgovoriti pod jednim daljnjim aspektom.

U radu korištena literatura o Trappu vrjednuje njegov doprinos usustavljenju i osamostaljenju pedagogije. Na taj se doprinos uobičajeno ukazuje pripomenama o njegovu nastojanju da emancipira pedagogiju od teologije, pri čemu se ne razmatra i pojašnjava u čemu se ta emancipacija sastoji, odnosno pokušaju njezina utemeljenja na djetetovoj prirodi i društvenim odnosima, tj. antropologiji, odnosno psihologiji i sociologiji. Emancipacija pedagogije od teologije, što podrazumijeva i filozofiju, i njezino zasni-vanje na psihologiji odnosno antropologiji, što to znači? Znači li to – formulirajmo zaoštrano – da Trapp u nastojanju oko osamostaljenja pedagogije kao (znanstvene i sveučilišne) discipline pedagogiju „izvlači“ iz teologije da bi je istodobno podčinio drugim znanostima, ovdje psihologiji/antropologiji i sociologiji? Gdje tu onda leži do-bit njezinu osamostaljenju?

Tako postavljeno pitanje implicira i pitanje njegova doprinosa, pogotovo ako se uzme u obzir da je pedagogija u svom dosadašnjem postojanju i razvoju imala i (uspješna) razdoblja koja su obilježena njezinim pristajanjem uz spekulativni (teo-

loško-filozofski) pristup, kao i razdoblja izbora pristupa specifičnih prirodnim i/odnosno društvenim znanostima.

Osim toga, pri susretu s tvrdnjom kako Trapp emancipira pedagogiju od teologije i utemeljuje ju na opažanju i iskustvu, odnosno na čovjekovoj prirodi, primjereno je imati na umu i sljedeće:

- teološka (odnosno teološko-filozofska) refleksija ima za predmet upravo i čovjeka i ljudsko društvo, odnosno čovjek i iskustvo spadaju među središnje religiozne, teološke i filozofske pojmove;
- Trapp se razračunava s odgojnom i nastavnom praksom svojega doba. Njezin problem on vidi prije svega u tome što odgojna i nastavna načela i pravila „nisu nikako dokazana i neosporiva načela“, nego „dijelom naslijeđeni pogledi i predrasude“, dijelom pravila izvedena iz „bijednih, jednostranih, sakatih i slučajnih iskustava, ponekad k tomu još krivo izvedena“ (1913., 165-166, 33). To razgraničavanje pokazuje nam da Trapp odgoj i nastavu odnosno pedagogijsko promišljanje – ostanimo pri već korištenom pojmu emancipacije – emancipira od tradicionalnog pristupa i prakse. Taj tradicionalni, u Trappovu citatu sažeti pristup, pokazuje nam njegov sadržaj, nije bio karakteriziran samo teološki nego i filozofski, društveno-politički, socijalno itd., premda su teološki stavovi bili mjerodavni u tom smislu što su još uvijek (su)oblikovali i ta područja;
- Trapp definira odgoj kao „oblikovanje (Bildung) čovjeka za zadovoljstvo (Glückseligkeit)“. Pojam „Glückseligkeit“ kao „zadnja svrha sveg odgoja“ Trapp pobliže određuje različitim pojmovima, među njima i pojmom „blaženstvo“ (1913., 15-16). „Blaženstvo“ je izrazito religiozni i teološki pojam. Trapp se dakle služi religiozno-teološkim pojmovima. Gdje dakle leži Trappov (trajni) doprinos osamostaljenju pedagogije odnosno njezinom poznavanju?

Nakon što je u uvodnom dijelu ukazao na važnost i potrebu odgoja kao i potrebu odgojne znanosti („odgojnog umijeća“), što proizlazi iz važnosti i potrebe odgoja, Trapp podvlači kao nužnu posljedicu: „Odgojem (pedagogijom) se trebaju baviti njezini vlastiti ljudi i to kao zasebnim umijećem (znanošću)“. To pretpostavlja kako odgovarajuću pripremu, tako i mogućnost bavljenja isključivo odgojnim područjem. Priprema obuhvaća prije svega „studij ljudske naravi“, „budući čovjekovu narav treba poznavati prije negoli ga možemo odgajati“ (1913., 3-8). U tu svrhu Trapp razvija sustav pedagoških promatranja. Problemi odgojne i nastavne prakse njegova doba imaju svoje uzroke upravo i u činjenici, da – tako Trapp – „s promatranjem nismo još nikada za pravo počeli, pogotovo ne s namjerom odgoja“ (33).

A „kad bismo imali primjeren broj pravilno provedenih pedagoških opažanja i pouzdanih iskustava, mogli bismo napisati ispravan i cjelokupan sustav pedagogije“. Upravo u njihovom nedostatku leži razlog, što „u odgoju (pedagogiji) još toliko zaostajemo i ponekad tako pogrešno postupamo“ (33).

„Ljudska je narav opći spoznajni izvor svima onima koji rade s ljudima, ili bi barem trebala biti“. Propovjednik, liječnik, filozof, zakonodavac, pjesnik itd., svi oni moraju poznavati čovjeka. „Ali svatko promatra čovjeka prema svojoj svrsi s nekog posebnog gledišta. A to čini i odgajatelj (pedagog) i njegovo je gledište od svih vjerojatno najteže“ (23). U kontekstu učiteljske izobrazbe Trapp pripominje: „Teolozi mu (budućem učitelju) pokazuju ljudsku narav kako je moramo promatrati kroz prizmu crkvenog sustava. Ali ako s ljudskom naravi trebamo postupati kao odgajatelj, onda je moramo promatrati svojim naravnim očima a ne kroz obojene naočale“ (232). Na Trappovoj tvrdnji u ovom citatu o teološkom pristupu čovjeku, koju danas nitko ne može ozbiljno zastupati, ne treba se zadržavati. Od važnosti nam je ovaj citat stoga što i on jasno pokazuje kako Trapp razlikuje između različitih pristupa čovjeku i kako on podvlači specifičnost pedagoškog pristupa.

Što nam pokazuje ovaj niz citata što ih ovdje dijelom ponovno donosimo? Držimo da upravo u njima leži odgovor na pitanje Trappova trajnog (ne ograničenog na njegovo doba) doprinosa razvoju, što znači (i) osamostaljenju pedagogije. Trapp zagovara emancipaciju pedagogije i profesionalizaciju onih koji se njome bave. U njegovo doba to su, posebice u školi, još uvijek u prvom redu teolozi odnosno klasični filolozi. Trappov zahtjev, plakativno formuliran, glasi: *Pedagogijom se trebaju baviti pedagozi*.

Trapp odgojnim i pedagoškim pitanjima i problemima pristupa kao pedagog, on ih formulira pedagoški i on svoja pedagoški formulirana pitanja postavlja i na njih traži pedagoške odgovore u – po njegovu poimanju – odgojno-pedagoški mjerodavnim podružjima. To su djetetova priroda i društvena stvarnost.

Navodi iz Trappova razmatranja pokazuju da on emancipaciju ne poima u smislu izoliranja pedagogije iz obitelji znanstvenih disciplina odnosno zatvaranja pred njihovim rezultatima – on, naprotiv, radi na njezinom etabliranju kao sveučilišne discipline i kao znanosti i on se, vidjeli smo, služi pojmovima što ulaze u pojamovni repertoar srodnih disciplina – nego on radi na njezinom osamostaljenju time što njezine probleme formulira pedagoški i reflektira pedagoški. Upravo u tom, držimo, i treba vidjeti njegov trajni doprinos razvoju pedagogije kao samostalne znanstvene discipline. Taj doprinos označujemo kao trajni doprinos u tom smislu što držimo kako upravo to obilježje treba biti temeljno, neovisno o različitosti pedagoških pravaca; trajni doprinos u smislu neograničenosti važenja ovog obilježja neovisno o dotičnoj usmjerenosti pedagogije. To prisjećanje na ovaj konstitutivni element njezine samostalnosti i njegovo uvažavanje primjereno je pogotovo s obzirom na povremeno raspirivanje diskusije o odnosu pedagogije i njoj srodnih disciplina koja nerijetko, ako dojam ne vara, ima prizvuk dovode-nja u pitanje opravdanosti pedagogije uopće, odnosno pojedinih njezinih grana.

LITERATURA

1. Andreae, C. (1883.), *E. Ch. Trapp's Pädagogik*. Programm der kgl. Lehrerbildungs-Anstalt Kaiserslautern 1882-83. Kaiserslautern.
2. Brügel, J. (1898.), *Ernst Christian Trapp*. In: Schmid, K. A., *Geschichte der Erziehung vom Anfang an bis auf unsere Zeit*. Vierter Band. Zweite Abteilung. Stuttgart, 411-438.
3. Dietrich, Th. (1990.), *Zeit- und Grundfragen der Pädagogik. Eine Einführung in pädagogisches Denken*. 5. Auflage. Bad Heilbrunn/Obb.: Julius Klinkhardt.
4. Dolch, J. (1959.), *Lehrplan des Abendlandes. Zweieinhalb Jahrtausende seiner Geschichte*. Ratingen: Aloys Henn.
5. Dumbović, I. (1992.), *Jan Amos Komenský i problem utemeljenja pedagogije*. Napredak, 133 (3), 354-359.
6. Ehlers, M. (1777.), *Unterredungen mit der Jugend, von Ernst Chr. Trapp, Rector der Schule zu Itzehoe*. Allgemeine Deutsche Bibliothek. 30. Band. Erstes Stück. Berlin und Stettin, 40-53.
7. Fritzsche, Th. (1900.), *Ernst Christian Trapp. Sein Leben und seine Lehre*. Dresden.
8. Fritzsche, Th. (1913.), *Einleitung des Herausgebers. E. Chr. Trapps Versuch einer Pädagogik einer systematischen Darstellung der Ziele und Bestrebungen des Philanthropismus bis zum Jahre 1780*. Mit Einleitung und Anmerkungen hrsg. von Theodor Fritzsche. Leipzig, V – XV.
9. Fuchs, M. (1985.), *Das Scheitern des Philanthropen Ernst Christian Trapp. Eine Untersuchung zur sozialen Genese der Erziehungswissenschaft im achtzehnten Jahrhundert*. Dissertation. Weinheim / Basel: Beltz.
10. Götz, H. (1913.), *Der erste und letzte ordentliche Professor der Pädagogik in Preußen. Die Volksschule*, 9, H. 9, 449-462.
11. Gündel, A. (1892.), *Leben und Wirken E. Chr. Trapp's*. Dissertation. Leipzig: Adolph Mehnert.
12. Herrmann, U. (1977.), *Ernst Christian Trapp (1745-1818) – Person und Werk*. In: Trapp, E. Chr., *Versuch einer Pädagogik*. Unveränderter Nachdruck der 1. Ausgabe Berlin 1780. Besorgt von Ulrich Herrmann. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 419 – 448.
13. Herrmann, U. (1991.), *Die Pädagogik der Philanthropen*. In: Scheuerl, H. (Hrsg.), *Klassiker der Pädagogik*. Erster Band. Zweite, überarbeitete Auflage. München: C.H. Beck, 135-158.
14. König, E., Zedler, P. (2001.), *Teorije znanosti o odgoju. Uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu*. Zagreb: Educa.
15. Krüger, H.-H. (1999.), *Einführung in Theorien und Methoden der Erziehungswissenschaft*. 2. durchgesehene Auflage. Opladen: Leske + Budrich.
16. Lochner, R. (1963.), *Deutsche Erziehungswissenschaft. Prinzipiengeschichte und Grundlegung*. Meisenheim am Glan: Anton Hain.
17. Peterßen, W. H. (2001.), *Didaktik und Curriculum/Lehrplan*. In: Roth, L. (Hrsg.), *Pädagogik. Handbuch für Studium und Praxis*. 2. Auflage. München: Oldenbourg, 743-760.
18. Prgomet, A. (2006.), *Predavanje i njegova uloga u izobrazbi učitelja kod E. Ch. Trappa*. Pedagogijska istraživanja, 3 (1), 87-97.
19. Prgomet, A. (2008.), *Ernst Christian Trapp (1745-1818) – Doprinosi problematici izobrazbe učitelja* (neobjavljen magistarski rad). Zagreb.
20. Reble, A. (2004.), *Geschichte der Pädagogik*. 21. Auflage. Stuttgart: Klett-Cotta.
21. Trapp, E. Chr. (1775.), *Unterredungen mit der Jugend*. Hamburg / Kiel.

22. Trapp, E. Chr. (1780.), *Versuch einer Pädagogik*. Berlin. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von Theodor Fritzsche. Leipzig, 1913.

RECENZIJE:

1. (1781.), *Versuch einer Pädagogik von Ernst Christian Trapp, Prof. der Philosophie*. Allgemeine Deutsche Bibliothek. 46. Berlin und Stettin, 321-343.
2. (1781.), *Versuch einer Pädagogik von Ernst Christian Trapp Professor der Philosophie und Pädagogik, auch Inspector des Erziehungsinstituts zu Halle*. Die neuesten Erziehungsbegebenheiten mit practischen Anmerkungen auf das Jahr 1781. 2. Jg. Gießen, 315-332.
3. (1781.), *Versuch einer Pädagogik, von Ernst Christian Trapp, Prof. der Philosophie und Pädagogik, auch Inspektor des Erziehungsinstituts zu Halle*. Allgemeine Bibliothek des Schul- und Erziehungswesens in Deutschland. 9. Bd. Nördlingen, 385-410.
4. (1781.), *Versuch einer Pädagogik von Ernst Christian Trapp, Professor der Philosophie und Pädagogik, auch Inspektor (izt Direktor) des Erziehungsinstituts in Halle*. Archiv für die ausübende Erziehungs - kunst. 8. Bd. Gießen, 212-244.
5. *Versuch einer Pädagogik*, (1779./80.). Philanthropisches Journal für die Erzieher und das Publikum. Hrsg. von dem Dessauischen Erziehungs-institut. 3. Jg. 1. St., 62-68.
6. Vukasović, A. (1999.), *Pedagogija*. Šesto izdanje. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „Mi“.
7. Zaninović, M. (1988.), *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.

Anto Prgomet
Blaubeuren, Njemačka

(Summary)

PEDAGOGICAL SYSTEM OF ERNST CHRISTIAN TRAPP – CONTRIBUTION TO THE EDUCATION SCIENCE

In 1780 Trapp presented the first system of pedagogy to pedagogic public in his work *Versuch einer Pädagogik*. This work, being his main work, brought him the title of the philanthropic movement systematist.

Pedagogical historiography agrees that Trapp's work has undoubtedly contributed to the further development of pedagogy. He is also seen as a Herbart's predecessor. In spite of this, Trapp and his work are not present in Croatian pedagogic literature. Moreover, his name is not mentioned even in thematic contexts in which his name and his pedagogical contribution cannot be avoided. This paper is an answer to that deficit. It also shows where Trapp's lasting contribution to the education science lies.

Key words: Trapp, Ernst Christian
pedagogues, pedagogical systems, history of pedagogy